

МРНТИ 16.21.07

Ёрқинжон Одилов

Ўзбекистон Фанлар академияси Ўзбек тили, адабиёти ва ольклори
институту етакчи илмий ходими, филология фанлари доктори.
Тошкент, Ўзбекистон.

ЎЗБЕК ВА ҚОЗОҚ ТИЛЛАРИДА ЛЕКСИК ШАКЛДОШЛИК

Аннотация: Мақала өзбек және қазақ тілдеріндегі лексикалық шарттылық мәселелеріне арналады. 50 лексикалық бірліктер арқылы тілдік табиғаты ашылады.

Тірек сөздер: көне түркі тілі, өзбек тілі, қазақ тілі, тіл аралық шарттылық, туыс және туыс емес тілдер, сөздің семантикалық өзгерісі.

Ёрқинжон Одилов

Ведущий научный сотрудник Института узбекского языка, литературы и
литературы Академии наук Узбекистана, д-р.филол.наук,
Ташкент, Узбекистан

МЕЖЯЗЫКОВАЯ ЛЕКСИЧЕСКАЯ ФОРМАЛЬНОСТЬ В УЗБЕКСКОМ И КАЗАХСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация. Эта статья посвящена феномену межязыковой лексической формальности на узбекском и казахском языках. Автор представил некоторые причины, типы и выводы о лингвистической природе этого явления с примером более 50 лексических единиц.

Ключевые слова: древнетюркский язык, узбекский язык, казахский язык, межязыковая формальность, родственные и неродственные языки, семантическое изменение слова.

Yorkinjon Odilov

Leading Researcher of the Institute of the Uzbek Language, Literature
and Literature of the Academy of Sciences of Uzbekistan, Doctor of Philology,
Tashkent, Uzbekistan

INTERLINGUAL LEXICAL FORMALITY IN THE UZBEK AND KAZAKH LANGUAGES

Annotation. This article is devoted to the phenomenon of interlingual lexical formality in the Uzbek and Kazakh languages. The author presented some of the reasons, types and conclusions about the linguistic nature of this phenomenon, for example, more than 50 lexical units.

Keywords: Old Turkic language, Uzbek language, Kazakh language, interlingual lexical formality, related and nonrelated languages, semantical changes of the word.

Туркий дунё вакиллари жаҳон тамаддунига катта ҳисса қўшган халқлардан ҳисобланади. Бу халқларнинг илк она тилиси бўлган қадимги туркий тил эса ҳозирги 30 га яқин туркий тилнинг маншаи – бобо тилидир. Ҳозирги ўзбек тили ва ҳозирги қозоқ тили ҳам қадимги туркий тилдан тарқалган миллий тиллар бўлиб, ўзининг алоҳида ривожланиш тарихи, ички қонуниятларига эга. Қадимда туркийлар деб аталган катта халқнинг кейинги тарихий жараёнлар натижасида алоҳида миллатлар сифатида дунё харитасидан жой олиши, ўзларининг янги тарихларини яратиши, 28 йиллик мустақил тараққиёти бу миллатларнинг она тиллари бўлган ўзбек ва қозоқ тилларида фонетик, лексик-семантик, грамматик ва стилистик ўзгаришларни юзага келтирди. Ана шундай экстралингвистик омиллар сабабли қозоқ ва ўзбек тилларида тиллараро лексик шаклдошликнинг оригинал намуналари – ёзилиши бир хил бир неча сўзлар пайдо бўлди.

Лингвистикада анчадан буён тиллараро омонимия деб аталадиган ҳодиса тўғрисида тадқиқотлар олиб борилади. Бу ҳодиса, айниқса, Ҳинд-Европа тиллари оиласига мансуб икки тилни (поляк-чех, чех-болгар, рус-инглиз, инглиз-француз, рус-белорус тиллари каби) қиёслаган ҳолда ўрганилган. [6, 224; 8, 48; 10, 169] Собиқ совет иттифоқида рус тилини илмий ўрганиш учун жуда катта эътибор берилгани, рус тили нафақат мамлакат, шунингдек, дунё миқёсида оммалаштирилгани туфайли рус тилини бошқа славян тилларига қиёслаб ўрганиш XX асрнинг 60-йилларидаёқ бошланган. Бу борада Г.Аксенова, В.Акуленко ва К.Готлибларнинг ишларини кўрсатиш ўринли. [1, 191-198; 2, 65-89; 3, 10-42] Аммо туркологияда тиллараро лексик шаклдошлик туркий тиллар мисолида деярли ўрганилмаган ёки мақола доирасидагина фикр билдирилган. Лексикографик йўналишда эса Бердак Юсуфнинг «Туркча-ўзбекча, ўзбекча-туркча «алдоқчи» сўзлар дугати» (Тошкент: Ворис, 2009. – 387 б.) нашр этилган ҳолос. Менинг мақолам қариндош тилларни қиёслаб ўрганиш орқали туркий дунё маданиятини яна-да кенгроқ ўрганиш, ўзбек ва қозоқ лингвимаданияти ҳақида ҳулосалар чиқариш ва пировардида ўзбек ва қозоқ тилларининг ўзига хосликларини тарғиб қилиш мақсади билан юзага келди.

Жаҳон лингвистикасида тиллараро лексик шаклдошлик муаммоси биринчи бўлиб француз тилшуноси Э.Маувилён томонидан «Германистика бўйича изоҳлар» асарида ёритилган. [22, 386; 485] Кейинроқ австриялик лингвист Ҳенри Портиторнинг лексикографик аспектдаги «Галл ва немис тилларидаги қарама-қарши маъноли сўзлар ҳақида қисқача трактат» очерки юзага келди. [20, 92] Аммо бу борадаги жиддий иш М.Кесслер ва Ж.Дерокинларнинг таржима назарияси аспектидаги «Инглиз тилидаги таржимоннинг ёлғончи дўстлари» асаридир. [21, 401]

Мазкур ҳодисанинг тадқиқ тарихи 200 йилдан ошган бўлса ҳам ҳануз унинг лингвистик табиати борасидаги қарашларда яқдиллик йўқ; кимдир тиллараро паронимия деса, яна бошқаси тиллараро лексик параллеллик деб атайди, бошқа биров таржимашунослик нуқтаи назаридан ёндашади. Шу боис ушбу лексик ҳодисани ифодаловчи бирликлар ҳар хил атаб келинади. Масалан, А.А.Реформатский, А.Е.Супрун, И.С.Ровдо – тиллараро омонимлар, К.Готлиб – тиллараро аналогизмлар, А.Д.Швейцер, Л.К.Латышев – ёлғончи аналогизмлар, В.В.Акуленко – дилексемалар, Т.А.Левицкая, А.М.Фитерман, Л.И.Борисова, А.И.Пахотин, Б.Юсуф – таржимоннинг сохта дўстлари, Н.К.Гарбовский – ному-вофик дилексемалар, А.В.Федоров – сохта муқобиллар, В.В.Дубчинский – сохта лексик параллеллар, Я.И.Рецкер – сохта интернационализмлар, Р.Ж.Хилл, Р.Хартманн, П.Хаммер, М.Монод – сохта қариндошлар деб номлаган. [10, 3]

Терминлар тахлилидан кўринадики, тиллараро шаклдошлик ҳодисасига икки хил: соф лингвистик ва таржима назарияси аспектида ёндашилган. Шунинг учун ҳам терминларда ҳар хиллик бор. Мен мазкур ҳодисага лингвистик нуқтаи назардан қараганим учун уни туркий тиллар табиатига мос тарзда тиллараро лексик шаклдошлик, уни намоён этувчи бирликларни тиллараро лексик шаклдошлар деб номладим.

Ўзбек ва қозоқ тилларида тиллараро лексик шаклдошлар жуда кўп. Улар сўз доирасида ҳам, ибора доирасида ҳам кузатилади. Хўш, тиллараро лексик шаклдошлар пайдо бўлишига нималар сабаб бўлган? Аввало, ана шу саволга жавоб топиб олиш керак. Юқорида ҳавола қилинган тадқиқотларда тиллараро лексик шаклдошларнинг бир қатор экстралингвистик омиллар сабабли пайдо бўлиши айтилади. Масалан, қозоқ тилшуноси Г.Шарипова Н.Гарбовскийнинг «Таржима назарияси» (М., 2004. – 544 с.) китобидан қуйидаги иқтибосни келтиради: «тиллараро параллелларнинг шаклланиши икки тил оппозициясида 3 хил усул билан бўлади: 1. Турли тиллардан сўз ўзлаштириш жараёнидаги тасодифий мос келиб қолиши туфайли. Бундай ҳолатда семантик фарқланишлар ҳар бир конкрет вазиятда аниқланади. 2. Аслида бир бобо тилдан тарқалган тилларнинг у ёки бу тарихий даврида бир сўз шакли билан ҳар хил денотатлар номланади. 3. Икки ва ундан ортиқ тилларнинг ўзаро алоқаси сабабли ўзлашма сўз маъносининг бошқа пред-метга кўчиши, яъни денотатив транспозиция туфайли. [10, 8]

Бизнингча, тиллараро лексик шаклдошларнинг асосий қисми маъновий ўзгаришлар туфайли пайдо бўлади. Бунда икки хил ҳолатни фарқлаб олиш керак: 1) умумтуркий сўзнинг қариндош тиллардаги шаклдошлиги; 2) ўзлашма сўзнинг қариндош тиллардаги шаклдошлиги. Масалан, ўзбек ва қозоқ тиллари учун қадимги туркий тил бобо тил ҳисобланади ва қадимги туркий тилга хос сўзлар (иборалар ҳам) ўзбек ва қозоқ тиллари учун умумтуркий саналади. Ана шундай умумтуркий сўзлар бу тилларда ўз шаклини сақлаган ҳолда маъновий ўзгаришларга учраган. Натижада шакли бир хил, лекин маънолари ҳар хил сўзлар юзага келган. Хусусан, безмоқ умумтуркий феъли қадимги туркий тилда «қалтирамоқ, титрамоқ» маъносида қўлланган: *er tumlīydiin bezdī* – эркак совуқдан қалтиради; *tumlīy anī beẓitti* – совуқ уни қалтиратди. [5, 97] Бу қадимги маъно ҳар икки тилнинг ҳозирги даврига қадар етиб келмаган. Безмоқ феъли ўзбек тилида «зада, безор бўлмоқ; жонига тегмоқ» маъносини (Эрдан безсанг ҳам, элдан безма. (Мақол) [11, 211], қозоқ тилида «қочмоқ, қочиб кетмоқ» (Қайда безип барасын? – Собраниеге, правлениениң отчеты. (И.Жансүгіров, Шығ), «елмоқ, чопмоқ» (Аттар бұрқыратып, безип келеді. (Б.Тұрсынбаев, Ауылдан), «ишончини йўқотмоқ», «рад қилиб чиқмоқ» (Мен Зейнепті алсам, әкем менен бе́зе ме? (М.Дулатов, Шығ) [16, 187] маъноларини аңлатади. Демак, умумтуркий феъл ўзбек тилида бир маъноли, қозоқ тилида кўп маъноли экан.

Ўзлашма сўзнинг ўзбек ва қозоқ тилларида бошқа-бошқа маъноларни касб этишига бак сўзини мисол қилиб келтириш мумкин. Бак сўзи асли голландча: у манба тилда «тоғора» ва метафорик маъно тараққиёти натижаси бўлган «эски қайиқ» маъносини ифодалайди. Қозоқ ва ўзбек тилларига рус тили орқали «суюқлик сақлаш учун мўлжалланган идиш» маъносида ўзлашган, ҳозирги қозоқ адабий тилида ҳам шу маънода қўлланади. [15, 613] Аммо ҳозирги ўзбек тилида «сув иситиш, чой қайнатишга мўлжалланган, самоварга ўхшаш қатта металл идиш» маъносида ишлатилади. Ғанижон, қатта бакларнинг чойи ширин бўлмайди, ичи қотиб қоларкан. («Аския»). [11, 144] Демак, қозоқ ва ўзбек тилларидаги бак сўзлари намоён этадиган шаклдошлик ўзлашма сўз маъно тараққиёти натижаси экан.

Лингвистикада тиллараро лексик шаклдошлик тадқиқ мақсадиан келиб чиқиб, хар хил турларга ажратилади. Кимдир сўз туркумлари бўйича, яна кимдир пайдо бўлиш омилига кўра, бошқа тадқиқочи қайси тилдан ўзлашганлигига асосан гурuhlаштиради. Мазкур мақолада тиллараро лексик шаклдошлар структурасига асосан «фонетик-график, фонетик, график ва морфологик шаклдошлар» [7, 128-133] тарзида ўргандим.

1. Тиллараро фонетик-график шаклдошлик сўзнинг товуш таркиби ҳам, ёзилиши ҳам бир хил бўлган шаклдошликдир. [7, 128] Масалан, ўзбек ва қозоқ тилларидаги бардам сўзининг хар икки тилда фонетик ва график таркиби айнан, бироқ маънолари хар хил. Қиёсланг:

Бардам (ўзбек тилида): 1. Куч-қувватга эга; куч-қувватини йўқотмаган, тетик. Уйқуси бутунлай тарқаб кетгач, Аҳмад ўзини жуда тетик ва бардам сизди. (Ф.Мусаҷонов, Ҳиммат) 2. Куч-қувват, ғайрат, тетикликдан дарак берувчи; ғайрат, тетиклик билан. Ота залворли таёғини қорға ниқтаб босиб, бардам қадам ташларди. (С. Анорбоев, Оқсой) [11, 166]

Бардам (қозоқ тилида): Яшаш учун етарли маблағга эга, кўр-қутли (оила ҳақида). Осы жатағытардың бір ат, бір бузаулы сиыр, бес алтылаған ешкісі болса, ол бардам үй саналады. (І.Жансүгіров, Шығ.) [15, 723]

Яна қиёсланг:

Бас I (ўзбек тилида): 1. ундов сўз. Бошқа керак эмас, шу билан етар; тўхтат. – Бас! – қичқирди Мирзакаримбой, – манманлик – худо урганлик. (Ойбек, Қутлуғ қон) 2. кириш сўз. Демақ, шундай экан. Йўлчи бир нафас тўхтаб давом этди: – Уруш бойларнинг ҳамёнини тўлдирадими?! Бас, улар борсин (Ойбек, Қутлуғ қон)...

Бас II (ўзбек тилида): Гаров боғлашмоқ, гаров ўйнамоқ. Бас боғлашиб, эрта азонда далага чиқсангиз, ҳаммадан олдин Жипаройни кўрасиз. («Қахрамоннома») [11, 174]

Бас I (қозоқ тилида): 1. Одам ёки жониворлар танасининг бўйиндан юқори қисми. Тірі ағзалардың эволюциялық даму жолында бастың денеден жекелеуі моллюскілерде, әсіресе бунақтыларда кездесе бастайды. (ҚҰЭ) 2. Одам ва бошқа жониворларнинг оғиз, кўз, қулақ, бурун каби аъзолар жойлашган тана қисми. Басымнан сипап маған құрма берді, Жанымға жыл құсындай жырлар енді. (Қожа Ахмет, Даналық кытабы)...

Бас II (қозоқ тилида): 1. Шамол учириб кетмаслиги учун енгил нарсаларнинг устини тош, темир кабилар билан бостириб қўйиш. Кеше әкелген сабан әлі кіргізілмепті, үстін басып қойындар, жел тұрса ұшырып, шашылады. (Ауызекі) 2. Бир нарсанинг устига куч тушириб эзмок, янчмок, босмок. «Бір күні құлап кетіп, балаларды басып қалама» деп үрейленіп, жаңа үй салуды арман ететін. (А. Лекерев, Түз гүлі)... [16, 10]

Бадал – бадал I, II, III, бадан – бадан I, бай – бай III, IV, V, бай-бай – бай-бай, байт I, II – байт, бак – бак I, II, бақир – бақыр II, III, IV каби сўзлар ҳам шакл ва маъно муносабатига кўра тиллараро фонетик-график шаклдошликни юзага чиқаради.

2. Тиллараро фонетик шаклдошлик сўз ва иборанинг график шакли, яъни ёзилишига кўра бир хиллиги бўлиб [7, 129], бундай сўз ва ибораларнинг талаффузида бироз фарқ бўлади. Улар ўзлашма сўзлар ёки ўзлашма ва ўз сўзлар доирасида кузатилади; уларни тиллараро омографлар деса ҳам бўлади. Ўзбек ва қозоқ тилларида шаклдошликнинг мазкур кўриниши кўп. Масалан:

Мол арабча. (ўзбек тилида): 1. Сут эмизувчилар оиласига мансуб уй ҳайвони (қорамол, йилқи, қўй, эчки, туя ва б.); чорва. Мол оласи ташида, одам оласи ичида.

(Мақол) 2. кўчма с.т. Дид-фаҳмсиз, қўпол одамга нисбатан ҳақорат тарзида қўлланади. Жуман писмиқ, кўзларини жавдирагганича тураверди. – Гапир, мол! – деди мингбоши. (М.Исмоилий, Фарғона тонг отгунча) 3. Бисотдаги буюм; мол, бойлик. Йигит моли ерда. (Мақол) 4. Келиннинг кийим-кечаклари; сеп. Гапнинг сираси шуки, кизнинг молини тўлатаман деб, отангиз бироз қоқилиб қолдилар. («Муштум») 5. Сотиладиган нарса, буюм; товар. Баъзи дўконларда ердан шипга қадар қаланган моллар орасида ўн икки-ўн уч яшар жажжи болалар ўтиради, савдо қилади (Ойбек, Танланган асарлар). 6. с.т. Кийим ва бошқа нарса учун ишлатиладиган мато. Яхши молдан тикилган костюм. [12, 610]

Мол I умумтурк.(қозоқ тилида): Аса көп, жетерлік. Өнер түрі елде мол, өнім сыры жерде мол. (Мақал) 2. Таусылмайтың. Аста-төк. Мол қымызға жуда зармыз, Қоры азайып келеді. (К.Салықов, Жезкиік) 3. ауыс. Кең, үлкен. Дәмелі мол қойлектың етегін басыа-басып қойып ойға кетті. (С.Жүнісов, Ақан сері) [19, 268]

3. Тиллараро фонетик шаклдошлик сўзнинг икки тилда «талаффузга кўра бир хиллиги, яъни омофонлиги» [7, 129]дир. Бунда сўзлар график тузилишига кўра бир ҳарф билан ўзаро фарқланади ҳамда ўзлашма сўзлар ёки ўз ва ўзлашма сўзлар доирасида ҳосил бўлади. Ўзбек ва қозоқ тилларида бу тарздаги шаклдошлик кўп бўлиб, бунга асосий сабаб қозоқ тилида сингармонизмнинг сақлангани, ўзбек тилида битта товуш ҳисобланадиган унли товушларнинг қозоқ тилида ҳар хил товушлар эканлигидир. Масалан, ўзбек тилида тил олди, юқори тор, лабланмаган битта и товуши бор: бу товуш чўзиқ [i:]ни ҳам, қисқа [i]ни ҳам билдиради, яъни қозоқ тилидаги и, ы, і товушлари ўрнида қўлланади. Мазкур товушларнинг фарқла-ниши билан боғлиқ тиллараро фонетик шаклдошликка доир мисолларни қиёслаб кўринг:

Қари I 1. Анча ёшга борган, қартайган; кекса. Қари билганини пари билмас. (Мақол) 2. кўчма Узок ўтмишга эга. Етиб келар муздай шабада. Қари тоғнинг хўрсиниқлари. (Ш. Раҳмон, Юрак кирралари)

Қари II тар. Ўрта Осиёда ип, ипақдан тайёрланган газламаларни, баъзан масофани ўлчаш учун қўлланган узунлик ўлчови бирлиги: Тўқсон қари бўздан бўлган киссаси, Шундоқ қалмоқ айланади майдонда. («Алпомиш») [14, 248]

Қары I умумтурк. (қозоқ тилида). 1. Қолдың шынтак қосындысынан иыққа дейінгі бөлігі. «Қанына тартпағанның қары сынсын деп, ол да халдайлардың кегін қуып, жоғын жоқтап жүр-ай,тшамасы. (Жўтаділов, Тағдір) 2. Уықтың астынғы беты, иілген жеры. Уықтың қарына күмыс пен алтынға суғарылған тебер зергер жандардың көз талдырған нәзік өрнектері әлдениш түсте жарқырап үй ішін нурландырып тұр. (К.Оразалин, Көктем)

Қары II Қарақшы, кісі тонаушы, жол торушы. Бәрі де жабылды, Ұыр да, қары да, Етек жеңін жиынды спекулянттары да. (Б.Майлин, Шығ.)

Қары III жерг. Үйдің төбесіне салатын жуан ағаш; белағаш. Жер кепенің төбесін көтеріп тұрған жалғыз қары – жуан белағаш. (Ш.Мұртазаев, Қызыл жебе)

Қары IV көне. Туысқан, ру, тек. Қарына тартпағанның қары сынсын. (Мақал) [18, 395-396]

Айық – айық, банди – банды, мирза – мырза сўзлари, бозори ўтди – базары өтті, бети очилди – беті ашылды, кўзи очилди – көзі ашылды сингари иборалар ҳам шакл ва маъно муносабагига кўра тиллараро фонетик шаклдошликни юзага келтиради.

4. Агар сўзлар муайян морфологик шаклдагина ўзаро ўхшашлик касб этса, «тиллараро морфологик шаклдошлик» [7, 129] дейилади. Бунинг моҳияти шуки, тиллараро шаклдош деб қаралаётган сўз асос ёки негиз холатидагина ўзаро омо-

нимликни сақлаб туради, улар турли сўз туркумларига мансублиги учун уларга ўша сўз туркумига хос шакл ясовчи қўшимчалар қўшилади ва бунинг натижасида шаклдошлик йўқолади. Тиллараро шаклдошларнинг айна кўриниши от ва сифат, от ва феъл, сифат ва феъл, олмош ва кўмакчи, от ва сон ёки феъл ва равиш туркумларига оид сўзлар бўлиши мумкин. Масалан, ўзбек тилидаги мен олмоши қозоқ тилидаги мен (шыл) боғловчи (кўмакчи)си билан морфологик шаклдошликни юзага келтиради: Мен (ўзбек тилида): Сўзловчининг ўзини билдиради. Менга сендан эсдалик. Мендан сенга насихат. Мен шыл. (қозоқ тилида). Екі бірінғай мүшені өзара байланыстыратын бен, пен жалғаулық тарының бір нұсқасы. Абайдың діні – өзінің заманы мен ортасына, бір жағшнан, сырттай баж бере отырса да, негізінде және де ақылдың, адамгершіліктің діні болады (М.Әуезов, Шығ). [19, 183]

Ёки ўзбек тилидаги от туркумига мансуб, «уст кийимнинг икки ён этаги» маъносини билдирадиган бар сўзи билан қозоқ тилидаги равиш туркумига оид, «мавжуд, йўқ эмас» маъноли барнинг шакл ва маъно муносабати ўртасида ҳам морфологик шаклдошлик кузатилади. Мазкур сўзлар турли туркумларга доир бўлгани сабабли бирининг қўшимчаси иккинчисига қўшила олмайди. Уларнинг шаклдошлиги лексема мақомидагина холос, контекстда шаклдошликни намоён эта олмайди.

Хуллас, тиллараро лексик шаклдошлик – универсал лингвистик ходиса ва у камида икки тил ўртасида юзага келади. Тиллараро лексик шаклдошларнинг пайдо бўлиши сўз семантикасидаги ўзгаришлар: маъно кенгайиши, маъно торайиши ва янги маънонинг юзага келиши билан боғлиқ. Ҳар бир халқ оламини ўзига хос лисоний англагани сабабли бир ўзлашма сўз қариндош тилларга турли маъноларда ўзлашиши мумкин. Тиллараро лексик шаклдошликни туркий тиллар мисолида ўрганиш орқали қариндош тилларнинг тараққиёт тарихи, қадимги туркий тилга муносабати ва ҳозирги ҳолати ҳақида аниқ хулосаларга келинади.

АДАБИЁТ

[1] Аксенова Г.Н. Русско-белорусские межъязыковые омонимы и омографы // Вопросы преподавания русского языка в школе с белорусским языком обучения. – Минск, 1978. – С.191-198.

[2] Ақуленко В.В. Вопросы изучения лексических интернационализмов и процессы их образования / В кн. «Вопросы социальной лингвистики». – Ленинград, 1969. – С.65-89.

[3] Ақуленко В.В. Лексические интернационализмы: итоги, перспективы, методы исследования // Интернациональные элементы в лексике и терминологии. – Харьков, 1980. – С.10-42.

[4] Готлиб К.Г.М. Междуязычные аналогизмы французского происхождения в немецком и русском языках. Автореф. дисс. канд. филол. наук. – Кемерово, 1966. – 115 с.

[5] Древнетюркский словарь. – Ленинград: Наука, 1969. – 677 с.

[6] Қусаль К.Ч. Русско-польская межъязыковая омонимия и паронимия. Дисс.... д-ра филол. наук. – Санкт-Петербург, 2005. – 224 с.

[7] Маркарян Е.В., Нейленко Л.Л. Межъязыковая омонимия в английском, французском и русском языках / <https://www.pglu.ru/upload/iblock/0de/26.pdf>. – С. 128-133.

- [8] Ровдо И.С. Межъязыковые омонимы в условиях русско-белорусского и белорусско-русского билингвизма. Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. – Минск, 1980. – 48 с.
- [9] Хуцишвили С.Д. Славянские межъязыковые омонимы. Дисс. ...канд. филол. наук. – Тбилиси, 2010. – 169 с.
- [10] Шарипова Г.С. Межъязыковая омонимия в русском и английском языке. Автореф. дисс. канд. филол. наук. – Алматы, 2010. – 26 с.
- [11] Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 1-жилд. – Тошкент, 2006. – 680 б.
- [12] Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 2-жилд. – Тошкент, 2006. – 673 б.
- [13] Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 3-жилд. – Тошкент, 2006. – 673 б.
- [14] Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5-жилд. – Тошкент, 2008. – 593 б.
- [15] Қазақ әдеби тілінің сөздігі. 2-том. – Алматы, 2011. – 744 б.
- [16] Қазақ әдеби тілінің сөздігі. 3-жилд. – Алматы, 2011. – 744 с.
- [17] Қазақ әдеби тілінің сөздігі. 6-том. – Алматы, 2011. – 752 б.
- [18] Қазақ әдеби тілінің сөздігі. 9-том. – Алматы, 2011. – 744 б.
- [19] Қазақ әдеби тілінің сөздігі. 11-том. – Алматы, 2011. – 752 б.
- [20] Henry Portitor. Petit traité des gallicismes et germanismes, dans lesquels ces deux langues sont le plus opposées l'une à l'autre. Salzburg, 1788. – 92 p.
- [21] Kœssler M., Derocquigny J. Les faux amis ou Les pièges du vocabulaire anglais. Paris, 1928. – 401 с.
- [22] Mauvillon E. Remarques sur les germanismes Amsterdam, 1747. V, 1. – 386 p. Amsterdam, 1754. V, 2. – 485 p.